

і Правобережна Україна й українці остаточно інкорпоровані Російською імперією (с. 181–182).

У висновках автором сформульовано загальні підсумки дослідження та узагальнено основні здобутки і втрати українського етнодержавонацієтворення XV–XVII ст.

Окрім монографії, Ю.Фігурний у книзі оприлюднив низку своїх вибраних українознавчих праць. Серед них є рецензії, наукові дослідження та статті-гасла.

Щодо зауважень до рецензованої нами книги, то їх є декілька. Зокрема, на нашу думку, автору треба більш детально охарактеризувати історіографію та джерельну базу проблеми; поглиблено дослідити етнічні та націєтворчі процеси другої половини XVII – кінця XVIII ст.; вживання у назві монографії прикметників «українське» й «українознавче» є дублюванням, тому потребує корегування. Також автор захоплюється вживанням таких термінів, як «фаховий», «неупереджений», «професійний»

тощо, які не несуть великого смислового навантаження.

Монографія Ю.Фігурного «Українське етнодержавонацієтворення (XV–XVIII ст.) в українознавчому вимірі» була підготовлена до друку у відділі української етнології ННДІУВІ в рамках науково-дослідної роботи «Україна і світове українство в системі українознавства. Українці в світовій цивілізації і культурі», що фінансується за рахунок державного бюджету. Вона виконується в ННДІУВІ відповідно до напрямку планової роботи відділу української етнології.

Праця розрахована на учнів, вчителів, студентів, викладачів, аспірантів, науковців і всіх тих, хто цікавиться буттям українського народу.

Володимир БАРАН

доктор історичних наук, професор,
член-кореспондент НАН України,
провідний науковий співробітник
відділу української етнології ННДІУВІ

МЕТОДОЛОГІЯ СИСТЕМНОГО ПІЗНАННЯ (ДО 80-РІЧЧЯ ВЧЕНОГО-УКРАЇНОЗНАВЦЯ ЛЕОНІДА ТОКАРЯ)

Ім'я Леоніда Кириловича Токаря стало знаковим у розвитку сучасного українознавства. Але шлях вченого до нього був нелегким та тернистим. Народившись у багатодітній сільській хліборобській родині на Херсонщині, він з дитинства працював у колгоспі, допомагав батькам по господарству. Навчаючись на факультеті журналістики

Київської вищої партійної школи ЦК КПУ та в аспірантурі Академії суспільних наук (м. Москва), наполегливо працював в архівах і бібліотеках, студіював твори видатних філософів, істориків. Після майже п'ятнадцятирічної викладацької роботи в Інституті політології й соціального управління Л. Токар з 1992 р. впродовж 22 років

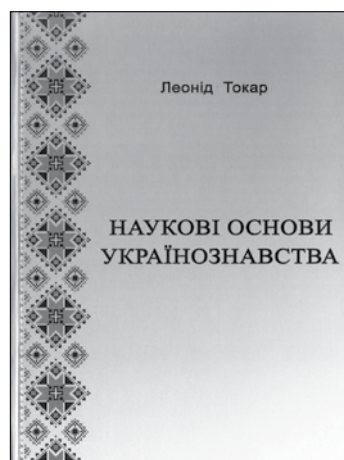
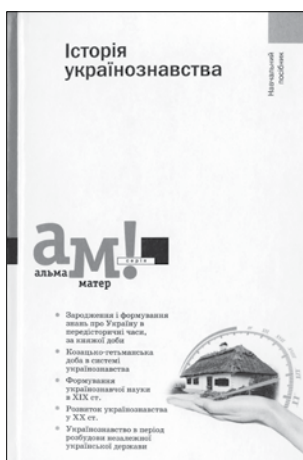
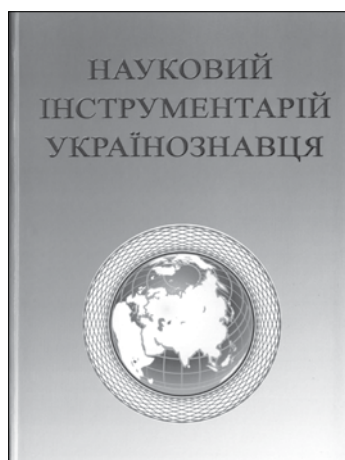
працював у Науково-дослідному інституті українознавства (спочатку при Київському університеті імені Тараса Шевченка, згодом при Міністерстві освіти і науки України): завідувачем сектору, заступником директора та завідувачем відділу історичних та теоретико-методологічних проблем українознавства.

Із здобуттям Україною незалежності в 1991 р. перед національною наукою постали ряд невідкладних проблем, серед яких визначальною була відсутність системних і цілеспрямованих українознавчих досліджень. Необхідно було розробляти питання пізнання й самопізнання українського народу, закономірностей формування його світогляду, ментальності, самоідентифікації. Саме кінець ХХ – початок ХХІ ст. стали визначальними в теоретичному і практичному розвитку українознавства як наукової системи інтегративних знань про цілісне пізнання, самопізнання, творення й самотворення українського народу. Разом з П. Кононенком та іншими вченими Л. Токар з притаманними йому енергією, ініціативою взявся за створення НДІУ, зокрема брав активну участь у підготовці його статутних документів, визначенні тематики наукових праць, розробці концептуальних та теоретико-методологічних основ науки самопізнання й самотворення українського народу, її понятійного апарату, в підготовці педагогічних та наукових кадрів, навчальних програм для різних ланок освіти, налагодженні тісного співробітництва з іншими українознавчими центрами та з громадськістю. Леонід Кирилович був учасником усіх науково-практичних конференцій, конгресів, круглих столів, семінарів, які проводив Інститут, виступав на них з науковими доповідями,

а його наукові дослідження регулярно публікувалися в часописі «Українознавство» та «Збірнику наукових праць».

Леонід Токар є автором понад 100 українознавчих досліджень [3], у т. ч. монографії «Наукові основи українознавства» (2013), упорядником та науковим редактором таких фундаментальних колективних праць, як науково-бібліографічний довідник «Українознавство» (1 том у 2-х книгах, 2002, 2006), «Українознавство в системі освіти м. Києва» (1998), «Історія українознавства. Навчальний посібник» (2011), «Науковий інструментарій українознавця. Довідник» (2012) та ін., які присвячені взаємозалежності концепції розвитку науки самопізнання від особливостей буття народу на кожному етапі історичного поступу, з'ясуванню найменш досліджених питань теорії і методології та формування інструментарію науки. В них вчений зосереджується на висхідних началах становлення й формування українознавства як науки, її об'єкті, предметі, закономірностях, принципах, методах етнічного самопізнання та самозаглиблення; змісті, структурі, соціальних функціях українознавства; місці та ролі українознавства в бутті українського народу, в розвитку його освіти, науки, культури, державотворенні, побудові громадянського суспільства та міжнародних зв'язках; ролі національної пам'яті в самоідентифікації й самотворенні народу; мові як засобі пізнання, самопізнання й самотворення народу, розкритті його духовного потенціалу тощо.

Оглядаючи творчий шлях Л. Токара, аналізуючи його науковий доробок, неважко виокремити домінанту його наукових пошуків – осмислення українознавства як системної цілісної науки

з визначеною методологією та розробленим категоріальним апаратом. Він доводить, що «українознавство є наукою цілісного пізнання (самопізнання, творення й самотворення українського народу і його етнічної території (України) в усьому часопросторовому вимірі. Його становлення й розвиток відбувається в органічній єдності зі становленням і розвитком українського етносу, нації, народу... Це – двоєдиний процес, у якому одне не може відбуватися від одного» [2, 102]. Обстоюючи думку, що українознавство має своє коло знань у вигляді його концентрів, які розростаються, все помітніше перекривають один одного і таким чином творять те цілісне коло науки, Л. Токар говорить про зосередження знань про Україну та українство у таких концентрах, як природа, етнос, мова, держава, політика, економіка, культура [2, 64, 67].

Дослідник виділяє світоглядно-методологічні та практичні завдання українознавства. До першого він відносить розроблення історіософської, джерельної, історіографічної та теоретико-методологічної бази науки, визначення її місця і ролі в суспільному й державному

житті, в розвитку гуманітарної науки у цілому. До другого – вироблення технологій, інструментарію та методики застосування набутих знань у системі освіти, науки, культури, виховання тощо [2, 18].

Помітним є також внесок Л. Токаря у з'ясування сутності національної ідеї в розвитку українознавства. Адже такі феномени, як нація, національна ідея, націоналізм й досі викликають дискусії, суперечки як щодо змісту, так і до їх перспектив. Осмислення цих явищ, понять в українознавстві відбувається в еволюційній послідовності та органічній єдності. Зокрема, з одного боку, з'ясовується сутність національної ідеї й ролі українознавства в її формуванні та реалізації, з другого – осмислення сутності українознавства та значення в цьому процесі національної ідеї. На думку Леоніда Кириловича, національна ідея (її усвідомлення), розкриваючи мету і завдання процесу пізнання (самопізнання), стає початком і основою процесу, передумовою створення методології науки про націю (народ). Національна ідея, у його підході, постає як цілісне інтегративне явище, оскільки не тільки відтворює сутність цілого, а й визначає його

структуру, ієрархію і взаємозалежність її компонентів, є основою творення методології науки про нього [2, 194].

Отже, до 80-літнього ювілею Леонід Кирилович Токар підійшов з вагомим добробком у галузі теорії, методології, історії та історіософії українознавства. За наукову й науково-педагогічну діяльність він нагороджений Почесною грамотою Кабінету Міністрів України (2004), знаком Міністерства освіти і науки України (2005), знаком Петра Могили (2007), знаком «Відмінник освіти» (2008).

Л. Токар багато зусиль докладає для підтримки молодих вчених-українознавців, для яких його досвід, енергія, людяність, відданість справі є гідним прикладом, що надихає їх на продовження українознавчих досліджень. Він є надзвичайно чуйною, доброю, порядною та чесною людиною. Працювати з Леонідом Кириловичем – справа честі як для молодих науковців, так і для досвідчених учених. Тож бажаємо ювіляру козацького здоров'я, сімейного щастя, творчого натхнення для здійснення всіх його задумів. Нехай те добро, яке Вами щиро і рясно сіється, зійде в серцях людей, яким поталанило знати Вас, і повернеться до Вас сторицею.

ЛІТЕРАТУРА

1. Історія українознавства: навчальний посібник / кер. авт. кол., наук. ред. Токар Л. – К.: Академвидав, 2011. – 508 с.

2. Науковий інструментарій українознавця: довідник / кер. авт. кол., наук. ред. Л. Токар. – К.: ННДІУВІ, 2012. – 376 с.

3. Токар Л. К. Актуальні питання теорії та методології українознавства як науки / Л. К. Токар // Українознавство – наука самопізнання українського народу. – К., 2001. – С. 146–161; Токар Л. Досвід і уроки буття в самопізнанні та самотворенні українського народу / Леонід Токар // Українознавство. – 2002. – Ч. 3. – С. 56–63; Його ж. Мова в самопізнанні й самотворенні народу / Леонід Токар // Українознавство. – 2006. – № 1. – С. 173–178; Його ж. Проблеми теорії і методології українознавства в дослідженнях українознавців ХХ ст. / Леонід Токар // Україна, українці, українознавство у ХХ ст. в джерелах і документах: зб. наук. праць у двох частинах. – К., 1999. – С. 40–51; Його ж. Самоідентифікація в системі самопізнання й самотворення народу / Леонід Токар // Українознавство. – №1–2. – 2004. – С. 164–169; Його ж. Українознавчі виміри побудови громадянського суспільства / Леонід Токар // Українознавство. – № 4. – 2003. – С. 86–94; Його ж. Українознавство і побудова національної держави в Україні / Леонід Токар // 36. наук. праць НДІУ. – К.: Поліграфічний центр «Фоліант», 2006. – Т. XI. – С. 80–102; Його ж. Українознавство в системі наукових і навчальних дисциплін / Леонід Токар // Українознавство. – 2003. – Ч. 2–3 (7–8); Його ж. Об'єкт і предмет українознавства / Леонід Токар // Українознавство. – 2001. – Ч. 1. – С. 25–34 тощо.

4. Токар Л. Наукові основи українознавства: монографія / Леонід Токар. – К.: НДІУВІ, 2013. – 352 с.

Ірина КРАСНОДЕМСЬКА

кандидат історичних наук,
старший науковий співробітник
відділу української історії ННДІУВІ